

Rákóczy Rozália

A KATONARENDEKEN LÉVŐK SZABÁLYOZÁSA CSÍKSZÉKEN A SZÉKELY HATÁRŐRSÉG IRATAINAK TÜKRÉBEN

Ha Magyarországot ellenség fenyegette, a 18. századig a harcoló sereget alapvetően a hadrakelt nemesség és a jobbágytelkek után számított és kiállított portális katonaság jelentette. De ez a hadsereg mind kevésbé volt képes a korabeli hadviselés követelményeinek eleget tenni. A Habsburg-birodalmat valójában már a 17. század végén rávitte a kényszer – és a sokat emlegetett nemzetközi helyzet –, hogy békeidőben is fegyverben tartson bizonyos számú gyalog- és lovasezredet, a birodalom egész területén, így Magyarországon és Erdélyben is. Igaz, hogy a hadseregek felállításának és tartásának kérdésében az uralkodó és az Udvari Haditanács elképzelése nem felelt meg teljesen a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség, majd Nagyfejedelemség jogrendjének, de ezt a pátensek megfogalmazói nem vették figyelembe, sőt, megkockáztatom, nem is vették komolyan, mert nem is értették a magyar közjogi viszonyokat.¹

Ami Erdélyt illeti, a lényegi változások itt is a 17. század törökellenes, nagy felszabadító háborúinak hatására érlelődtek meg. Budavár felszabadulása (1686) után Erdélyt is elérték a keresztény-szövetséges hadak. A hadsereg ellátása állandó súrlódások forrása volt, hiszen amit a katonaság maga körül felélt, az mindig több lett a pátensekben meghatározottnál, és a lakosságnak mindig többbe került, mint amennyit érte kapott. A helyzetet jellemzi, hogy Bethlen Miklós emlékiratban fordult I. Lipót királyhoz, feltárva a beszállsolt katonaság pusztításait.² A beszállsolt katonaság és a polgári lakosság együttélése is meglehetősen zaklatott volt, amit csak fokozott, hogy Erdélyben kizárólag idegen katonaság állomásozott. Korszakunk sok mindenre figyelő uralkodója, Mária Terézia próbálta a katonai túlkapásokat visszafogatni,

vajmi kevés eredménnyel. „Noha mostani Militare Systemanknak alkalmatosságával nevezetesen arra vigyázunk, hogy az Hadi hív Népünknek Tartására nézve nem tsak a Tisztek, hanem a Köz-Rend is nékiek ki-rendelt, és járni szokott Hó-béli Részeket, rendivel magukhoz vehessék... [a katonaság túlkapásait fékezendő, akik] alkalmatlankodtak, érdemesképpen büntetessenek.”³

Mivel a hagyományos személyes felkelés a Rákóczi-szabadságharc idején megbukott, ezt követően, III. Károly 1715. évi I. dekrétumának 8. cikkelyében⁴ tételesen is megfogalmazódott, hogy a Magyar Királyságban elodázhatatlanná vált a haderőreform, és ezzel összefüggésben Erdélyben is leszerelték a szabad katonáskodó – és ezt a helyzetüket féltékenyen őrző – székelyeket. Bizonyos értelemben tehát az említett törvénycikk – és persze még korábban Mária Terézia tiszteletreméltó nagyapjának, I. Lipótnak a hadireformja – volt az alapja a hadsereg újjászervezésének, így az erdélyi székely határőrség megszervezésének is.⁵ Az uralkodó állandóan foglalkozott a hadügyi reformmal, 1748-as regulamentumában I. Lipót 1699-es Militari-Reglementjét és apja, III. Károly 1737-es rendeletét is felhasználta, idézte elődei hadsereggel kapcsolatos elképzeléseit, és kifejtette, hogy azok nyomdokain halad.⁶

A székely határőrség megszervezésének ideje az 1762 novembere és 1764 januárja közötti időszak, amely az ismert madéfalvi eseményekbe torkollott. Ezt követően a korábbi székely hadkötelezettség helyébe lépett új sorozási forma⁷ többek között új társadalmi réteget eredményezett, a katonarenden lévőket. A székely határőrségnek a helyi társadalomra gyakorolt hatásával számottevő szakirodalom foglalkozik,⁸

¹ RÁKÓCZY Rozália 1997, 326; RÁKÓCZY Rozália 1992, 112–114.

² Erdély ugyanis vállalta az 1686-os balászfalvi egyezményben, hogy 700 000 német forintot fizet, valamint élelemmel és takarmánnyal egész télen ellátja a beszállsolt német-zsoldos hadsereget. (R. VÁRKONYI Ágnes 1986, 784–971, 875–876.)

³ Adatott a mi Tsászári és Királyi Residentiánkban, Bétsben, Június Havának 22-dik Napján, 1753-dik, Birodalmunknak pedig 13-dik Esztendejében. Körülvágtatlan, vízjel nélküli merített papír. (CsÁL, Fond 27, Csíkszék iratai, Pach. IX, Nr. 14.)

⁴ CJH, 1657–1740, 441.

⁵ *Regulament für die Szekler Gränitzer im Großfürstentum Siebenbürgen. Wien, den 2-ten Martii 1764. Maria Theresia mpr. Leopold Graf Daun mpr.* (ÖNB, 2. Abteilung, Convolut XXXVI, Fasc. 3, Nr. 8.)

⁶ Címlap nélkül, önkényes címadással *Militär-Quartierungs-Reglement, 13 July 784.* (ÖNB, 67, 108-D.)

⁷ Mint a 5. jegyzet.

⁸ A téma irodalmát lásd mindenekelőtt: TELEKI Domokos 1877; SZÁDECZKY KARDOSS Lajos 1908. és 1927; GÖLLNER, Carol 1973; IMREH István 1973. és 1983; EGYED Ákos 1981.

de a vonatkozó levéltári anyag bőven kínál lehetőséget az elmélyítésre. A továbbiakban az 1990-es évek első felében Csíkszeredában végzett levéltári kutatás jegyzetanyagából ismertetek egy csokorra valót.⁹

A katonarenden lévő család szolgálatra bevonult tagja esküt tett, kemény kiképzésen esett át. Ha célként előmenetelt is kitűzött maga elé, tanulnia kellett.

Az I. Székely gyalogezred iratanyagában a rengeteg panaszos levél, vegyes dokumentum, létszám- és zsoldkimutatás¹⁰ között „lapul” egy félbőr kötésű, 88 számozatlan lapot tartalmazó kis füzet.¹¹ Írása három kéztől származik:

A kötéstáblán az egyik tulajdonos feljegyzése: *Ex Libris Joannis Szi[?] Csík Mindszent, A[nno] 1814.¹² Meg vettem... én írtam... a pennám.¹³*

Az előlapon *Plan E. Für eine Division Hußaren... Linie zum Ausrücke* és rajban a kivonuláskori harcrend, amely az első oldalon [fol. 2.] folytatódik: *Chevaux Legers und Houßaren. Auszug von dem Escadron Reglement.* A téma a 10. fejezetig (*Zehenstens Capitel*) folytatódik [fol. 17/a.].

Más kéztől származik a folytatás [fol. 21.], más a tinta, másként metszett a toll, a betűk vékonyabbak.

No Első I. HADI Articulusok.¹⁴

Elsőben is megkívántatik a mű Hadi Népünk Nékiünk Romai özvegy¹⁵ Császárnének¹⁶ Magyar és Cseh országi Király¹⁷ Austriai Ertz Hertzeg nőnek,¹⁸ hasonlóképpen a mű Corregensünknék Romai Császár 2dik Josephnek¹⁹ Leopoldnak és a Szent Romai Birodalomnak ezt fogadja és eskügyék meg hogy nékiünk igazán szolgálni, a mi tollunk elejkebe rendelt Generálisokk

Obristek, Stabs Fő és Al Tisztekk ellenség előtt és ellenség ellen engedelmeskedni fognak és mindazokat valamelyeket ezek parantsolnak, és a mi betsületes katonához illik tökéletesen telyesitik és a ki ez ellen tselekezik minden kegyelem nélkül az életét veszti ell.

Expl[icatio]. Az igaz hívség szolgálat, és engedelmeség, a melyekről ezen Artikulusokban szó vagyon nem tsak az olly szolgálatokra terjed ki, a melyek a köz katonát rend szerint illetik, ugy mit: strázsa, comendo, s. több effélék, hanem az olyat, amelyeket ő az ő tanult kézi mestersége által az ő Fejedelmének hasznára lehet.

A továbbiakban, mellőzve a teljes szövegleírást, az esküvés előtt még néhány részletet illőnek találtam közölni, nevezetesen a 2. artikulus, amely szerint *Minden Hadi ember az Isten ellen való káromkodástól magát meg tartóztassa... mert büntettetik. Expl. Az Titkos könyveknek olvasása is ide értettetik.* Valamint a pártütés ellen szóló 3. artikulus részletét: *Ezen ellen vét, a ki kitsin vagy nagyobb gyülekezetekben a Fejedelem, az előljáró Tisztek vagy a Közönséges Társaság ellen ártalmas beszédet szól... A fentebb már idézett, főként erkölcsi kérdésekkel foglalkozó dokumentumokkal összhangban van a hadi szabályzat 49. artikulusa: *Tisztátalan élett, Kurvaság és minden természet ellen való bujaság a Közönséges Criminalis Törvény szerint büntettetik. Háló társat tartani nem szabad.**

A végső rendelkezést a 49. artikulus tartalmazza: *Hogy pediglen ezeket az artikulusokat jobban megtudhassák, a Regiment és Compagniak előtt, annyiszor, amennyiszor meg kívántatik főképpen az új katonáknak bé állítása alkalmatosságával, auditor vagy más által felolvastassanak, és jól meg magyaráztassanak.*

⁹ A székely határőrség megmaradt iratainak egy részét a csíkszeredai állami levéltár (CsÁL) őrzi (a csíkszeredai székhelyű I. Székely gyalogezred iratai [Regimentul nr. 1 Infanterie Secuiesc de Graniță Miercurea-Ciuc, 1770–1849; Fond 30, Inv. nr. 14] és a sepsiszentgyörgyi székhelyű Székely huszárezred iratainak egy része [Regimentul nr. 1 Cavalerie Secuiesc de Graniță Sfântu Gheorghe, 1779–1852; Fond 31, Inv. nr. 58]. További vonatkozó adatok találhatóak ugyanitt: a *Gyergyó fűszék iratai* [Documentele Scaunului Filial Giurgen 1607–1851; Fond 26] között a katonai beszállásolási ügyeket is magába foglaló *Vegyes iratok* [Varia 1686–1849; Inv. nr. 10], valamint a *Csíkszék iratai* bizonyos, az alábbiakban is felhasznált csomói [Scaunul Secuiesc Ciuc, 1563–1876; Fond 27, Inv. nr. 39, Pach. I–XX, 1563–1766], stb.). A *Militaria Hungarica* katonai nyomtatványbibliográfia összeállításához 1990-ben egy, 1993-ban egy és 1994-ben három hónapig végeztem levéltári kutatást Csíkszeredában, Sepsiszentgyörgyön és Gyulafehérvárott, a célzott kutatásnak pedig (nyomtatott dokumentumok keresése) természetesen egyéb hozadéka is volt. Az általam részletesen, iratmélységig átnézett anyagcsoportot a dobozokban lévő kutatási jegyzék szerint addig nem használták, kivéve egy 1848. májusi iratot (Fond 26, Nr. 992; 1978-ban Garda Dezső, 1981-ben Szócs János nézte át). Azóta pl. a gyalogezred irataiból András Éva és Kocsis Lajos dolgozott még (Csíkszentimre, illetve a Csíki Magánjavak történetéhez). Az említett iratanyag, bár

hiányos, rendezett állapotban van. Maguk a lapok jó megtartásúak, többnyire restauráltak (sajnos, meleg eljárással lamináltak, amelyről akkor még nem tudták, hogy árt a papírnak). Szóbeli értesüléseim szerint bizonyos történelmi események során majdnem megsemmisültek, s bezúzásra, elégetésre ítélsük elől mentették meg őket.

¹⁰ CsÁL, Fond 30, Nr. 56.

¹¹ A 21 x 17 cm-es könyvecske fűzött, barna borítója papírral pótolta, sarkain sérült, anyaghiányos, gerince kódexkötést utánoz. A füzet papírja merített, vízjeles, de az ív hajtásánál kettévágott. Állaga megfelelő, bár vízfoltos, de jó megtartású. Vonalazatlan, keretezett lapokból áll.

¹² Olvasatomban Szilágyi, a témával régóta és részletesen foglalkozó Szócs János olvasatában Czíkó, s ilyen nevű nemes család élt Csíkmindszentben, volt közöttük tiszt is.

¹³ A sorok kihúzva, áthúzva, összetintázva, olvashatatlan.

¹⁴ Betűhív leírás.

¹⁵ Ez utolsó szó áthúzva, más kéz, más tinta és vastag toll.

¹⁶ A -nénk áthúzva.

¹⁷ Többszöri áthúzás miatt olvashatatlan, az átírás után a -ja közbeszúrt rag mellett még kivakarás.

¹⁸ Ez utóbbi szó durván kihúzva, helyette -ek.

¹⁹ Áthúzva félíg, fölírva.

Az *Artikulusok* a [25] folioig tartanak, befejezésül írója még odaillesztette a *Vége* szót, majd egy vékony és egy vastag, egymásba futó vonallal alá is húzta. A [25/a, 26.] és [27/b] folio a Hadi Rend Esküvése magyarul és románul, amely az íráskép alapján nem ugyanazon kéz írása. A két eskü egymás után következik. A románban nincs benne az első uralkodó, Mária Terézia neve, Józseffel kezdődik, ez a név Lipótra javított. A javítások mindkettőben más-más kéztől származnak. Tekintettel ezekre a javításokra, amelyek mind az *Artikulusok*ban, mind pedig a *Hadi Rend Esküvése*ben az uralkodók személyére vonatkoznak, a füzet 1765-től, Mária Terézia magyar király özvegyiségétől II. József uralkodásának idején át az özvegy császárné másodszülött fiának, II. Lipótnak trónraléptéig, 1790-ig szolgálhatott.

Hadi Rend Esküvése

Én N.:N: Esküszöm a mindenható Úr Istennek hogy az Felsőges Győzhetetlen Fejedelem Asszonyinak Maria Therezianak Romai Császárnénak, özvegynek, Magyar és Cseh országai királynénak, Ausztriai Ertz Hertzegnénak a mű Kegyelmes Asszonyunknak úgy²⁰ hogy az mi Felsőges Hatalmas és győzhetetlen Fejedelem Urunknak második Josef Romai Császárunknak *Corregensnek* nagy Hertzeg 2 dik Leopold Hertzeg²¹ Cseh és Magyar országai Királyunknak²² nem különben az Romai Impériumnak és ő Felsőge minden Generálissainak és Tisztjeinek kik nekünk az ő Felsőge Személyekben és Nevekben, most vagy jövendőben parancsolni fognak kivált a mi Obristerünknek, Obristlájdnánunknak, főstrázsamestereinknek, Kapitányaink és több fő és Al Tisztjeinknek szofogadoja, hive és mindenekben késéges kívánok lenni, azokat betsülni, tisztelni, az ő parancsolatjokat, és tiltásokot meg tartani, állást és strásálást, éjjel, nappal, hiven véghez vinni, ellenség előtt, úgy ellenség ellen, Hartzban menni, ütközetben, és minden elő adandó alkalmatosságokban, vizen, szárazon, valamint az alkalmatosság elő adja magát²³ és valamint s valahová az ő Felsőge szolgálhatja meg kívánja, és magával hozza, oly vitézül, oly emberül, oly jámborul, betsülettel szofogadással kívánom magamot meg mutatni, és viaskodni, a mint egy jámbor, betsületes jó katonának kötelessége magával hozza úgy az ő Felsőge meg erősített *Artikulusokot* és *clausulákat*, minden *Punctumaiban* engedelmeskedni, és meg tartani; magamot kötelezem

úgy arra is hogy minden ő felsége ellenségei ellen senkit ki nem vévén minden alkalmatosságban és szükségben, betsületesen, frissen, emberül fogok hadakozni, és azokkal telyességgel mindennemű correspondentiát²⁴ egy értelmet tölem el távoztatni. Soha a mű Regimentünktől, Compágniánktól, Zászlónktól el nem távozom és azokat el nem hagyom, hanem e mellett élni és halni kívánok Isten engem úgy segilyen és az ő Szent Evangéliuma a mű Jesus Kristus Urunk által Amen.

A latin betűs román esküszöveg nem a magyar tükkörfordítása. Lejegyzője diktálás után, kiejtés szerint írta, valószínű, hogy a román nyelvet csak szóban bírta, az írás mikéntjével nem volt tisztában. Először közöljük az eredeti szöveget, majd átírását.²⁵

Jurementul Rumunilor

Jurem máre luj Preputornicul Dumnyezeo kum ke noj Imperatuluj Romanilor, luj Josef al Doile²⁶ Leopold al Doile ka dinpreune Sztepunetoruluj, si noe premilostivuluj obleduitori,²⁷ si kepetenyi asi dere preswinti Biruity Rumunyești, si Generalisilor si altor tiftsuri [sic!], de la mare milisale Imperéști si Krejefsk rendiütz, kare noe akum, ao in vreme vitoare²⁸ viltore, Ne vor porontsoi deskilini. Almintrile obrissteruluj, obrisstlájdnántuluj, majoroluj nofstru, totulor máj máre, si máj renitz tiftsurilor [sic!], phegeduitori, kredintsofi si áfskultetori wom fi. Ku viátzá csinšte, le vom dá poruntsilor, lá strájá nofstrá zuá, si nopte, en face ellenséguluj [sic!], la Hartz [sic!], la Batalie, la Lovituri, si la tote alte, pe uskát si pe ape, makár unde szár intemplá, szlusbá ártrebuj, prekum se vine, unuj csinštit kátáne [sic!], vitezeste, nevomportá, si vom áfskultá, la tote alle meririlor szále áfáre date létz táboréști, si poruntsilor. Nevom da engeduitor, inpotrivá a tott ne pretinuluj Meriéšáililor, nits pe unu áfáre alegind, si dupe kum ve pofind krejéști, lá lukru vitezeste, si berbeteste, nevom porta, si noj dupe Juramentu nu vom futzi, nits wom léšá Regementu, nits Sztágurile, nits Svádronu nostru, la káre vom fi, noj pelinge ó piketure de szintze, a tréji, si a muri. Voim ásá mije ajutte Dumnyezeu si Szuntá šá, Evangelia prin Domnuluj nofstru Isušš Hirištoš. Amin.

(Jurământul Românilor)

Jurăm marelui Preaputernicului Dumnezeu cum că noi împăratului Romanilor, lui Iosef al II-lea²⁹ Leopold al II-lea ca dimpreună Stăpânitorului și nouă preamiloștivului oblăduitor³⁰ și căpetenie așșdere

²⁰ Tipográfiai szempontból megoldhatatlan, hogy a kihúzásokat és javításokat a kéziratnak megfelelően egymás fölé írjuk, Lipót esetében már a harmadik sorba, ennek jelölésére alkalmazom az aláhúzást.

²¹ Kivakarva, felette olvashatatlan szó: *Pe?*

²² Itt a *Királyunknak* került a kihúzott *Corregens* szó fölé.

²³ A 25/b. lap alján a „magát” a *custos*, a következő, 26. lapon ismétlődik.

²⁴ Itt: érintkezést.

²⁵ A kézirásos szöveg átírását köszönöm néhai Marc Aurelnek, a csíkszeredai állami levéltár igazgatójának.

²⁶ A név kihúzott, fölé írva az új név.

²⁷ Áthúzott szó.

²⁸ Áthúzott szó, fölé írva a javított változat (*jöv* helyett *zavaros* idők).

²⁹ A név kihúzott, fölé írva az új név.

³⁰ A szó kihúzva.

preasfinți Biruiți Rumunești și Generalișilor și altor Tisturi de la mare milei sale Impărătești și Crăiesc rânduși, care nouă acum sau în vreme viitoare ne vor porunci deschilinit (separat). Alminterile obrișterului, obriștlaitnantului, maiorului nostru, toșilor mai mare și mai mici Tisturilor făgăduitori, credincioși și ascultători vom fi. Cu viața cinste le vom da poruncilor, la straja noastră ziuă și noaptea, în fața elenșegului, la Harț, la Bătălie, la Lovituri și la toate alte, pe uscat și pe ape, măcar unde s-ar întâmpla slujba ar trebui precum se cuvine unui cinstit cătane vitejește ne vom purta și vom asculta la toate ale Măririlor sale afară date legi taborești și poruncilor. Ne vom da îngăduitor împotriva a tot neprieteniului Măriesalilor, nici pe unu afară alegând și după cum vă poftind crăiești la lucrul vitejește și bărbătește ne vom purta și noi după Jurământ, nu vom fugi, nici nu vom lăsa Regimentul, nici Steagurile, nici Șvadronul Nostru la care vom fi noi, pe lângă o picătură de sânge a trăi și a muri. Vrem așa mie ajute Dumnezeu și Sfânta Sa Evanghelie prin Domnul nostru Isus Cristos. Amin.)

Jóllehet közjogi téren valamennyi székelyt továbbra is megillették a korábbi kiváltságok, amelyek szerint a székely örökségre az uralkodó nem terjesztette ki a királyi jogot, az örökös nélkül meghalt székely birtokát nem vonta ellenőrzése alá, sőt oly módon védte újabb rendeletekkel, hogy a leányági tovább-birtoklás esetén, ha a férjes asszony örökös nélkül hunyt el, és a hátramaradott házastárs nem volt székely, nem örökölhetett, azért, hogy a birtok ne aprózódjék el, az visszaszállt a családra. Természetesen perek mindig voltak a férfi- és a női ág között, a kívülállók és a székely örökség tulajdonosai között. A panaszok a királybíróhoz kerültek, de beleszólt a határőrség parancsnoksága is: *Tekéntetes V[ice] Király Bíró Úr! A Gyergyó Sz. Miklosi örmény Letetsár familia és Szélbéli Katona Kertso Jakabb között bizonyos székely örökség felett ujjabban is minémű környüllállás tudosittást parancsol a Felső Igazgato*

³¹ CsÁL, Fond 26, Nr. 330.

³² *Sekler Gränzung Husaren Regiment No 11. 2. Esc. Verplegs—Gälder Journal pro Anno 1820, 1821, 1822 bis März 1823. Pro Mense Novembris 820. — Czu Gage für hus. Rittmeister Somogyi 70 Fl. 30 kr. ...Für die 4 Vaslaber Ordonanzen 5 Fl. 20 kr.* (CsÁL, Fond 31, Pach. IV, Nr. 135; kézírással kitöltött formanyomtatvány.)

³³ *Erbserklärung Gränz Hussar Johann Szabó Szárhegy. Gy. Ditro 1834. május 20. Vidi: Józsa Rittmeister.* A szárhegyi lakos Ditron halt meg, az irategyüttes a teljes holtta nyilvánítási eljárást tartalmazza, halotti bizonyítványt, az eljárási jegyzőkönyvet, vagyonértékcseleést, összesen 10 db kéziratot. (CsÁL, Fond 31, Pach. IV, Nr. 215.)

³⁴ *Inventarium Gergyo Új falvi meg halálozott Supernumerarius Selyem Tamás arvainak hátra maradt javairul, ugy mint: Viselő*

Tanáts fel küldeni... Az urnak köteles szolgálja Sámbre [?] Mihály, 1819. január 2. Csik Szt. Tamás. Az eljárások folyamatát, az ügyek kimenetelét a hiányos levéltári anyagban a legritkábban lehet nyomon követni.³¹

Az iratok tanúsága szerint a katonaság saját hivatali ügyvitele mellett³² a határőrség megbízott, kirendelt illetékese foglalkozott minden, falvakat és lakosokat egyaránt érintő kérdéssel, katonaság felügyelt a hadfiak mindennapjaira, életére, halálára,³³ az özvegyek, árvák³⁴ vagyoni ügyeire, nyilvántartotta végrendeleteit.³⁵ Nyilvántartott mindent, kezdve a borszéki forrás eldugulásától³⁶ az ellopott marháig.

1779. július 6-án a *Bagdy Péter Lovas Katona panaszos által szignált Specifikáció* szerint *Ökröt 4, Lovat 1, Sertést 8, Szekér 2, Kötölántz 1. Ezen fen specifikált Marhák és Portékák Anyosom Olá Benedekné a házambol jelen nem Létemben elvitte.* Minden egyes portéka után más-más aláírás, mintegy tanúsítva, hogy mindez a lovas katona birtokában volt.³⁷

Bonyolult ökörlopási ügyről számol be az az irat,³⁸ amely szerint az eltulajdonított állatok körbe-körbe jártak, hol itt, hol ott tűntek fel Csíkszentdomokos, Madaras, Gyergyószentmiklós körzetében, anélkül, hogy az elhajtóknak nyomára bukkantak volna.

Ezt megelőzően³⁹ megtudhatjuk, hogy *Csik Jenőfalvi Kozma István Huszár Sub Nro 2-tő el akar válni részeges és csavargó feleségétől, Gáll Márton gyalog katona lányától, Susannától, s ehhez a Méltóságos, nemes Regiment Comando engedélyét kéri.*

Sok a családi baj, a nőket elég sokszor bélyegzik csavargónak, részegesnek, kikapósnak: *Özvegy Gaál Ferencnének Éltében a maga Wiseletiről való felelések: Huszár Máthé István, Máthé János és Máthé Gábor feleségeikkel együtt és Máthé Antal azt bizonyították, hogy ők mivel közel lakó szomszédgyaik voltak az özvegy Gaál Ferentznének, tehát ötet jól esmerték, és ollyan hamis szájú és káromkodó Részeges Asszonyt az egész Regiment Numerusába sem lehetne találni mint az említett özvegy Gaál Ferentzné.* Minden kihallgatott ismerősének az volt a véleménye, hogy pocsek egy részeges asszony, de az egész familiájában nintsen

Egyetmás, Házi Portékák... A szénafüvek a felső határba, A szénafüvek az Alsó Határba... Felvette a Huszárezred 2. Escadronja 1826. június 7. Falubíró Páll Ambrus, Stephan Deéc [Deák?] Corporal, Fejér Strázsameter, Antal Notarius. (Uo., Nr. 139.) Valamint dátum nélküli piszkozat: *Inventár Selyem Tamás árváinak javairól.* (Uo., Nr. 145.)

³⁵ *Végrendelet-másolatok 1772–1784.* (Fond 30, Pach. I, Nr. 4.)

³⁶ 1816-ban eldugult a borszéki forrás, a „Nemes Gyalog Regiment által kirendelt commissarius Razsai kapitány Úr és dolgozók” találták meg a baj okát. (CsÁL, Fond 26, Nr. 1024.)

³⁷ CsÁL, Fond 31, Pach. I, Nr. 2.

³⁸ 1802. (Uo., Fond 31, Pach. II, 1802-1810, Nr. 42.)

³⁹ Dátum csak az ív külső oldalán, az irat vételének igazolásaként: 7 Oct 1801. (Uo., Nr. 41.)

egy jó féle Ember, mert ki Tolvaj, Ki Részeges. De különösen Gaál Ferentzné, a mikor ittas volt, még a megveszett Sertésnél is gonoszabb volt... Miközben Gaál Ferencről csak csupa jót tudnak mondani a tanúk. Kováts Ádám [gyergyószent]miklósi bírót esküdtjével együtt, Kazij Ignázt huszár káplár 4 huszárral és 5 gyalog katonával egybehangzóan állították, hogy a gyergyószentmiklósi huszár katonát gyerekkora óta jól ismerik, jó magaviseletű, egy igaz tiszta életű, nem verekedő és nem káromkodó ember.⁴⁰

Március 4-én újabb tanúvallomás Gaál Ferenc ellen, a *Sekler Husaren Regiment Nr 1. Majors 2 Escadron* nevében a – címzés nélküli, feltehetően az eljárást folytató hatóság számára küldött – német nyelvű levélben magyarul idézi az elhangzott, sértő szavakat, hangsúlyosan aláhúzva: *egyem meg a fekete fenne Baszom [sic!] a Purd Lelküdet égje meg a sebes Láng a Csűrödöt magadat és Gazdaságodat*.⁴¹ Az ítélet 60 – rövidítéssel jelölt, feltehetően – forint pénzbírság.

De a katona urak is kitétek magukért. Antal Klára asszony írja hosszú panaszát 1812. március 27-én *Méltóságos Nemes Székely Huszár Regimentz Comandáns Óbester Úr* címére avégből, hogy gyermekének apja nem akar semmi tartásdíjat fizetni, *holott én férfiat e végre rajta kívül nem ösmértem... 1812. esztendőre gyermektartást és az én el szeplősítettésemet hatörvényesen is fizesse meg, melyekhez midőn könyörögnék vagyok a Méltóságos Obester Urnak kezeit és lábait csokolo szegény szolgálója Jenőfalvi Huszas Nummer alatt levő Antal Klára*. Március 30-án már tárgyalja a nemes huszár regiment kommandánsa az ügyet, tanúkihallgatás során Julia és Johannis Antal keresztszülők és a közelebből meg nem nevezett parókus rávallanak Kozmára, mondván, Klára asszony panaszja megalapozott, s nemcsak maga Kozma, hanem fia is *szakasztott olyan*.⁴²

Perlekedések esetében a gyalogezred katonái leginkább az erdő birtoklása, használata miatt kezdeményeztek eljárást, a huszároknál az ökor és a feleség tulajdonlása problémás.

A legtöbb mégis a szökés. *Sygnam Csitso* kelt 1788-ban, Győrffy Joseph jelentése a *Commandonak ad Csik Szereda* szökött lovas katonáról, aki *Buzás István közember*.⁴³ Győrffy uram szorgalmasan írta jelentéseit az ezredparancsnokságra 1788 októberében Lakatos Andrásról, aki *ennek előtte el szökött volt a táborból*

a Bodzásról és elment Udvarhely székere, Csitsói Lovas Katona. Ezt a szökevényt elfogták, az utóirat szerint *egyéb fegyvert nem kaptam nála, hanem egy fél pisztolyt töltetlen amellyet itten be küldök*.⁴⁴

A székelység nehezen bár, de beletörődött a határőrség új intézményrendszerébe, viselte terheit, élvezte hasznait, viszont az új viszonyok új típusú társadalmi konfliktusokat eredményeztek. A katonarenden lévők az idők folyamán több jogot, tágasabb teret követeltek maguknak, és felháborodottan panaszkodtak, hogy a papság még tőlük is mérhetetlen mennyiségű szolgáltatást követel. Kérik, hogy ne kellene képét annyit adni és mellé még szántani és vetni is a plébánosok számára, mert *a kepe igen nagyra nevedett... a 12 kalangya őszi és annyi tavaszra terem, ebből az 1 kalangya őszi és 3 kalangya tavaszt képeben fizetni tartoznak, 9 kalangya őszi és 9 kalangya tavaszi maradván, abból vessenek és éljenek ez igen kevéssel, melly által sok az egyházi személyek gazdagodnak, mü pedig szegényedünk*. A hadfiak kérése, hogy *akik egy jószágon laknak, egy kapun kijárnak, csak egy gabona bért adjanak, hanem a többiek pénzbeli képét, bért fizessenek*. Javasolták még, hogy *a nemesek fizetnének kétszeres katona tagliát, s ha a nemesek nem a saját házaikban szállásolják el ezeket a [nemesi birtokra újonnan betelepített]⁴⁵ jobbágyokat és szelléreket, akkor fizessenek a community-nak taxát*. *Hogy Felséges Urunk kegyelmesen tekintene a Székely Katona nemzetünköt és rendelljné [sic!] újra olly Commissiot, mi 1775-be Baro Corda [? Conda?] Ö Exelleneciája Provisioja alatt volt*.⁴⁶

A panaszok a nemesekkel való kapcsolatra is kiterjednek. A székelyek nemcsak a kötelezettségeken szeretnének lazítani, hanem a közösből is nagyobb részt kívánnának. Báró Novák Obrist⁴⁷ írja 1818. május 30-án, hogy *mivel a Nemes Embereknek nagyobb érdemök nincsen mint a katonának és az utolsó katonának annyi igaza van, mint a leg első Nemes Embereknek, tehát semmi ok nem tanáztatik, a mér a közönséges falu jövedelméből a Ne[me]s⁴⁸ Embernek két részt, és a Székely Katona csak egy részt vehetne, tehát ennek utána a Nemes Ember csakis valamint a katonák a közönséges Falu jövedelméből csak egy rész adassék, a jobbágyoknak pediglen, mivel ezek is a közönséges terhet viszik ezen jövedelmekből csak fél rész adassék...* A levél szerint az ezredes kötelezi a falut, a nemeseket, hogy

⁴⁰ 1823. március 3. (CsÁL, Fond 31, Pach. IV, Nr. 133.) Özvegy Gaál Ferencné minden bizonnyal a derék huszár édesanyja volt.

⁴¹ *Kriegsrecht Protokoll*, 1823. június 18., Sepsiszentgyörgy. (Uo.)

⁴² A kérelmet maga az ezredes írtnoka, titkára írhatta merített, Orlát vízjeles papírra. (CsÁL, Fond 31, Pach. II, Nr. 83.)

⁴³ Uo., Pach. I, Nr. 17.

⁴⁴ Uo., Nr. 21. A fél pisztoly a párpisztoly egyik darabja.

⁴⁵ *Sokan vándoroltak be a török és francia háborúk alatt, a nemesek a kezüket rájuk tették, jobbágyok és szellérek lettek*. (CsÁL, Fond 26, Nr. 55.)

⁴⁶ Jegyzés: *A katonarenden lévők panaszja*. (Uo.)

⁴⁷ Ezredes.

⁴⁸ A levélíró a nazálistokat következetesen az első e betű fölé helyezett vízszintes vonallal jelölte. A szögletes zárójellel bemutatott formát a továbbiakban nem alkalmazom, úgy from ki a teljes szót.

a jövedelmekből csakis a *Compagnia Commenda* tudtával vegyenek, s gyűléseket sem hívhatnak egybe enélkül. Címzés: *A csekefalvi K[atona] Bírónak*.⁴⁹

Akik nem kerültek a katonarenden lévők társadalmába, továbbra is tartoztak a paraszti szolgáltatásokkal, kepevel, szállítással, porcióval. *A Nemes Székely első Gyalog Regementbéli Tiszt urak Lovai számukra portio adminisztrálások eferént Szeredában Berzmann generális [számára], Ambrus káplárnak, 90-90 porció, Berzmann adjutánsának és Berzmann zászlósának 60-60 porció zab és széna*. Mindezt Csíkszentmihályról, Madarásról, Karcfalváról, Várdotfalváról kellett begyűjteni.⁵⁰ A porció a hadiadó természetben szolgáltatott formája volt, egy lóra nézve a hadiadag hat font zab, hat font széna naponta, és heti három csomó szalma. A font általában 0,56 kg, de ez vidékenként változott. A csomó a kötél legalább akkora hossza, hogy csomót lehessen kötni rá. Szalma- és szénakötegnél magából az anyagból, amit össze akartak csomózni, csavarták a kötelet.

Az állandó szolgálattól menekülni akaró székelyek sok esetben a jobbágyi sorsot is vállalták, a jobbágyok rendjébe bekerülve azonban rájöttek, hogy ott még rosszabb az élet és a szolgálat. A későbbi II. József corrégensként, Frankenstein gróf álnéven bejárta Erdélyt, mindent és mindenkit megnézett. A katonarenden voltak, akik jobbágygyá lettek, de felbátorodtak, és gyergyói látogatása után kérvénnyel fordultak Józsefhez, mentesítene őket a jobbágyi szolgáltatások alól. Folyamodványukban letagadták önkéntes jobbágyágukat, és királyi pecsétes nemeslevelükre hivatkoztak. Nem jogos, hogy jobbágy módjára tartozzanak, olyan nyira súlyos szolgálattal [értve alatta a robotot, szekerezést, szállítást], *szolgálaton kívül pedig két véka zabot, minden esztendőkre nagy tyúkot, három fontnyi fonnivalót*, s mindent, amit kérnek adóba fizeni. József, amint várható is volt, azt felelte, hogy nem lehet a státusok között ki s be járkalni, mikor hol könnyebb, maradjanak most már ott, ahová előbb kérték magukat.⁵¹

A katonaság és a falvak között napirenden voltak a torzsalkodások a havasok használata, a legeltetés, faizás miatt. A katonaság többször nagy darabot kiszakasztott a havason, megkaszálta, a szénát elvitte. Örök panaszok forrása, hogy a forspont (szállítási szolgáltatás) sok, ezenfelül *a Ditrói Stativáns Commendans Kapitány Úr quartélyt is parancsolt a bíró úrnak, 6 lovakat is*, panaszolták a királybíróhoz írott levelükben a ditrói adózók.⁵²

Holott a katonaságra és a falvakra nézve is a központi rendelkezések voltak – lettek volna – irányadók, amelyekre vonatkozóan a Gubernium is, többször oktatás formájában, eligazító rendelkezéseket adott ki. Mint: *A helyi célra fordítható helyi adó beszédésének módja és felhasználása az 1799. évi Julius 25én kelt 6014. és 6463.sz. rendelet szerint legyen*.⁵³ Vagy: *Az adminisztrált éléről és forspontozásról... jegyzéseket vinni, s egyszer s mind arra vigyázni, nehogy ennek administratiojában az adózó nép a repartition fellyül terheltesék*.⁵⁴

A települések panaszkodó választott bírúit a katonai közigazgatás rendre ügyintézés nélkül hazaküldte. Sok esetben az éppen szükséges munkálatok elvégzését egymásra testálták, az ügyintézés aktáit ide-oda tologatták.

Amikor 1812-ben – *kelt Kászon Impér 8. april* – Kászonban elmosta a víz a hidakat, Hoffmann kapitány azt mondta a helyreállítás iránti kérelemre, hogy katonái éppen nem tudnak/akarnak dolgozni, állíttassa helyre a község. Ekkor a tilalmasba mentek csereféért a vicekirálybíró emberei, de a katonarenden lévő lakosok által *meg zálogoltattanak, de zálogjok csak hamar vissza adatván, a dólgot annyiba hagyta* a vicekirálybíró, másodszer azonban szintén megesett, hogy a falusiak tilalmasban vágott fáit a katonarendbeliek elvitték. A panaszra Hoffmann kapitány azt felelte, hogy nem avatkozik bele, *éljenek a magok törvényei szerint*.

Azonnal panasz ment a *Tekéntetes Nemes Regementscommando* címére, miszerint: *aki a tilalmasból a közjó érdekében viszi a cserefát, védessék meg a tilalmast védő katona részen lévők ellen*. A fakivágási ügy tisztázódott-e a cirkalmas levélváltások útján, nem tudható a megmaradt iratokból, csak Balási József kászonszéki vicekirálybíró konklúziója ismert: *kérem a Tekéntetes Nemes Regementscommandot méltoztassék Hoffmann Kapitány Úrral és a Fel és Alcsiki Katona részen lévő előljárokkkal meg értetni, hogy a törvény nem azt hozza magával, hogy a közjó előmozdítására munkálgató polgártársaikat erőszakosan akadályoztassák, hannem [sic!] inkább hogy magokis azokat segítjék...*, azaz, lehessen a katonaság fennhatósága alatt álló – tilalmas – erdőből fát vinni, s ne a közbirtokosságiból kelljen.⁵⁵

A vegyes falvak lakóinak élete egyebekben sem volt zökkenőmentes:

Jegyzőkönyv Csik Szt. Tamáson 1847-ben December 1-ső napján. Melly is az első Székely Gyalog Ezrednek folyó évi October 12dikről Z 2010/4811 és a Csik

⁴⁹ CsÁL, Fond. 30, Pach. II, Nr. 57. Merített papír, vízjele kulcs címerpajzsban, alatta KERTSESORA.

⁵⁰ Uo., Pach. I, Nr. 1. Maga az irat datálatlan, hátoldalán korabeli kézírással 780 [=1780].

⁵¹ 1779. június 1. *Gyergyóditrói György Deák János, Mihály, Balázs és András levele*. (CsÁL, Fond 26, Nr. 113.)

⁵² 1823. (Uo., Nr. 394.)

⁵³ A Gubernium 6192/182. számú rendelete, 8. cikkely. (Uo., Nr. 225.)

⁵⁴ Repartitio = kivetés. (Uo., 13. cikkely.)

⁵⁵ CsÁL, Fond 30, Pach. I, Nr. 37.

Széki Ttes Tisztségnek September hó 30dikről 992 számok alatt költ rendeleteiknél fogva magába foglalja a Csík Szt. Tamási Székely gyalog Katona Ferentz András megverettetése kinyomozását.

„Engemet hívnak Ferentz Andrásnak, vagyok Szt. Tamási gyalog katona 57 éves Rom. Katolikus, házas öt gyermeknek Atya, törvényes kereset alatt soha se voltam. A közelébb múlt September egyik éjtszakáján, én mind a Szt. Tamási vegyes közönség által megfogadott éjeli Ör tíz órakor a fálut meg kerülém... látám... mind ketten a kapumon bétérenek, ...de hihető közülök az egyik Szt. Tamási közadózó Almási Miklós... a más megint mint tsak Szt. Tamási közadózó Demeter Mátyás... a kihez úgy szólék, mit keresz, baszoma tolvaj lelkedet [sic!...] s nékem azt felelé, hogy az udvaromba csak peselni jött bé, mire én néki azt viszónozá, hogy peselni künn is kaptál volna helyet...”

Karóval később mindketten a hídon ráütöttek, amikor 11 órára újból a fálut kerülte... hat hetekig még a kalánt se tudtam megfogni... hat héti dolog múlásomból leg alsó számítás szerint méltán követelek.

A végzés szerint a tettesek 25 pálca botütést érdemeltek, és háromhavi raboskodás után a panaszos által kért összesen 21 ezüst huszast tartoztak a munkakiesés miatt fizetni, továbbá 10 ezüst huszast az orvosi költségekre.⁵⁶

Amilyen nehezen mentek be a székelyek a határőrség ezredeibe, közel két emberöltő múltán már ugyanolyan nehezen tudtak megválni tőlük.

A Kérelem az egybegyűlt Erdélyországi törvényhozó testülethöz című beadványban az I. Székely gyalogezred, azaz a székely nép tagjai felsorolták a katonáskodó székely nemzet legújabb sérelmeit, amelyeket a forradalom és a nagy jogegyenlőség hozott rájuk. Azt pedig senki józanon gondolkodó nem kívánhatja, hogy az eddigi nemes székely vitéz rend egy alyosabb [sic!] állapotba bár tetszőlegesen is jöjjön, mint a milyenben van; és ilyennek fogna tetszeni minden esetben az, ha a népet a fegyverhordozástól, melynek dicső emlékei igen ébren élnek emlékében, megfosztatnék és minden szóvirág mellett is adófizetővé tétetnek.

Nincs ellenükre az úgynevezett nemzeti őrsereg, de a hadiasan rendezett székely nép ezt nem akarja, mert adófizetési kötelezettséget jelent. Maradjon minden a régiben, a mostani határnoki szolgálatnál.

Nem tartják alkalmasnak a sorkatonaság kiállítását sem, mert akkor súlyosabb terü alá vettetne a nép.

A székelység tulajdonképpen mostani állapotában is már nemzeti őrsereg, más formába szervezni, mint a jelenlegi, csak elhírtelenkedett változtatás.

Érveik nyomósak: a katonáskodó közszekely adómentes volt a katonáskodás miatt, most azonban a kor parancsa és a józan ész szerint nem követelheti, hogy nemesi kiváltságokban részesüljön, amikor a nemesek kiváltságai is megszűnnek, ha tehát behoznák a sorkatonáskodást, nem lehetvén semmi esetre sem teher mentes, mint volt hajdan, és mint volt mostanig a kiváltságos osztály!

Mert a mai egyenlőség, „összeolvadás” ide nem érvényes. Kívelis olvadhatna össze a katonáskodó székely? A nemességgel nem, lehetetlen, mert tehermentes nem lehet. Az eddigi adófizetővel sem, mert az süllyedés volna. Fel nem emelkedhet, le nem szállhat! Mert a székely katonának semmi köze például az úrbéri megváltáshoz.

A kérvényező 17 pontban sorolták fel kívánalmait, amelyek mindegyike a javadalmazások fel-emeléséről szól. Emeljék a kenyérpénzt, ne kelljen az őrhelyekre ingyen szállítani a fát, a körletek rendben-tartásáért és felújításáért fizessenek külön, a papi kepe töröltessék el, és a parajdi só ára szállíttassék le. Végző konklúzió: Az eddigi katonáskodási rendszer mellől nem állnak el. A fogalmazványt Benedek György és Balás András hadnagyok írták. A mellékelt levél szerint elküldték nyugalmazott őrmester Török István és közönség jegyzője Balás Mihály ökegyelmeknek.

A huszárságra vonatkozóan záradékkal látták el, javasolták, hogy a beadványt a teljes népességgel ismertessék meg, írássák alá, küldjék el szolgálati úton a regimentnek a további felterjesztés végett, de a Compagnia és Batalion tisztek csak tudjanak róla, véleményüket kérni nem kell. A határozatot továbbították, választ a székekből nem kaptak rá. „A 17 pontos gyergyói program viszonylag konzervatív jellegű, mivel a reformokat a határőrezredek fenntartásának körülményei között akarta megvalósítani.”⁵⁷

A másolatban/piszkozatban fennmaradt irat datálatlan, összesen 8 folio, azaz 16 számozatlan oldal. A megszólítás – az egybegyűlt Erdélyországi törvényhozó testülethöz – alapján 1848 májusában, inkább azonban júliusában keletkezhetett. Feltételezésünk alapja az, hogy az uralkodó 1848. május 29-re hívta össze Kolozsvárra az erdélyi országgyűlést, amelynek ülészsaka július 18-ig tartott, a július 2-i ülés cikkeyezte be a második törvényt a Nemzeti fegyveres erőről, s ennek 3. paragrafusa intézkedik arról, hogy a „jelenleg fegyvert viselő székelyek jelen törvénycikk erejénél fogva nemzetöröknek tekintetnek”, a 4. visszahelyezi őket polgári mivoltukba, a „köztük eddig fönnállott törvénytelen katonáskodási viszonyok merőben eltöröltetnek”, az 5. pedig rendelkezik kötelmeikről, miszerint átszervezésükig fegyverben maradnak, továbbá a zsoldfizetés és egyéb juttatások

⁵⁶ CsÁL, Uo., Mapa VII, Nr. 483.

⁵⁷ GARDA Dezső 1992, 49, valamint 135 (a 115. és 116. jegyzetben).

mikéntjéről.⁵⁸ A beadvány 17 pontjában felsorolt követelések lényegében „válaszok” a törvény kitételeire. A kérelem további sorsát nem ismerjük, bár nem tudhatjuk, nem jutott-e Kossuth tudomására. A székely határőrség intézményének megszűnését az agyagfalvi nemzetgyűlés határozataival kapcsolatban 1848. október 30-án Berde Mózsza kormánybiztos ismételt kiáltványban tudatta Erdélyország népével: „jogban és kötelességben székely földnek, tehát székünknek”⁵⁹ is minden polgára egyenlő, s ezek folytán elhatározott az is, hogy az eddig fennállott katonáskodási rendszer s ebből felmerült sérelmes viszonyok eltöröltetnek”.⁶⁰

A hadnagykok fent idézett levelének kitételeivel homlokegyenest ellenkező „sérelmes viszonyok” eltörlésére és a határőrség felosztatására végül 1849. április 27-ig kellett várni. Ekkor Kossuth Lajos „elrendeli a székelyföldi határőrvidék felszámolását és a székelyek kötelezettségeinek eltörlését s helyette a nemzetőri intézmény bevezetését”.⁶¹ A kormányzó elnök mindezt igen terjedelmes levélben, a tőle megszokott körmondatokkal hozta Csány László kormánybiztos tudomására:

„A vitéz és lelkes székely népnek az osztrák uralkodás idejében a közös hazának általános sebein kívül két fő keserves sérelme volt.

Egyik az, hogy polgári életéből jobbadán kivetkezten, katonai uralom alatt tartatott.

Másik: az örökös határőr-katonáskodási kötelezettség”.

Mint Kossuth leveléből is kitűnik, a székelyek 1849 tavaszán kettős, de inkább hármás vezetés

alatt álltak. Megmaradt a határőri parancsnokság idején megszokott katonás rend, hozzá jött a nemzetőri kötelezettség, és átvette felettük a rendelkezés jogát a polgári hatóság is: „A székelység katonai szerkezetének meg kell szűnni, s helyébe a polgári jogoknak s polgári hatóságnak kell lépni”. A továbbiakban, ha katona a székely, a kormány rendelete nyomán a katonai parancsnokságoknak van rendelkezési joga, egyéb esetekben – beleértve a katonaállítás adminisztrációját és végrehajtását – a törvényhatóságoknak kell és lehet intézkednie tisztviselői útján:

„Van tehát és kell lenni a székely földről kiállított fegyveres erő katonai parancsnokságának, de a székely földnek és székely népnek katonai parancsnoka nincs és nem lehet!”⁶²

Köszönetnyilvánítás:

A kutatási lehetőségért köszönetet mondok a Miniszterul Invățământului (București) és a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány „Osztrák–magyar közös múlt” és jogutódja, a „Dunatáji népek kutatásáért” Szakalapítvány ösztöndíjáért, a csíkszeredai állami levéltár dolgozóinak figyelmességéért és segítségéért, mindenekelőtt néhai Marc Aurel levéltárigazgató tanácsaiért, tájékoztatásáért, Bicsok Zoltán jelenlegi csíkszeredai levéltárosnak a fondjegyzékek és leltárak viszonyának, valamint a tárgyalat állagokat később kutatók pontosításáért. Pál-Antal Sándornak észrevételeit köszönöm.

⁵⁸ KÖVÁRI László 1861, 7–9. és 25, valamint 35–36.

⁵⁹ Háromszék és Miklósvárszék.

⁶⁰ KÖVÁRI László 1861, 111.

⁶¹ HERMANN Róbert 1996, 316.

⁶² KÖVÁRI László 1861, 176–178.

Levéltári és egyéb kéziratos források

- Arhivele Naționale ale României Direcția Județeană Harghita, Miercurea-Ciuc / Romániai Országos Levéltár Hargita megyei Igazgatósága, Csíkszereda (CsÁL)
- Fond 26: *Gyergyó fiúszek iratai*
 - Fond 27: *Csíkszek iratai*
 - Fond 30: *I. Székely gyalogezred iratai*
 - Fond 31: *I. Székely [tkp. 11.] huszárezred iratai*
- Österreichische Nationalbibliothek, Wien (ÖNB)

Irodalom

CJH 1657–1740 = *Corpus Juris Hungarici (Magyar Törvénytár 1000–1895), 1657–1740. évi törvénycikkek*, Budapest, 1900.

*

- EGYED Ákos
1981 *Falu, város, civilizáció*, Bukarest.
- GARDA Dezső
1992 *Gyergyó a történelmi idő vonzásában*, Székelyudvarhely.
- GÖLLNER, Carol
1973 *Regimentele grănicerești din Transilvania 1764-1851*, București.
- IMREH István
1973 *A rendtartó székely falu*, Bukarest.
1983 *A törvényhozó székely falu*, Bukarest.
- HERMANN Róbert
1996 *1848–1849. A szabadságharc és a forradalom története* (szerk. Hermann Róbert), Budapest.
- KÖVÁRI László
1861 *Okmánytár az 1848–49-ki erdélyi eseményekhez* (szerk. Kövári László), Kolozsvár.
- R. VÁRKONYI Ágnes
1986 *Az önálló fejedelemség utolsó évtizedei (1660–1711)*, in: *Erdély története*, 2 (szerk. Makkai László – Szász Zoltán), Budapest, 1986, 784–971.
- RÁKÓCZY Rozália
1992 *Bihar vármegye katonatartási rendelete 1804*, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1992/2, 106–123.
1997 *Regulamentum militare 1699*, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1997/2, 326–354.
- SZÁDECZKY KARDOSS Lajos
1908 *A székely határőrség szervezése 1762–64-ben*, Budapest.
1927 *A székely nemzet története és alkotmánya*, Budapest.
- TELEKI Domokos
1877 *A székely határőrség története*, Budapest.

Reglementări și societate în Scaunul Ciuc în oglinda documentelor Regimentelor Secuiești de Graniță

(Rezumat)

Lucrarea atrage atenția asupra documentelor încă nevalorificate sau mai puțin cercetate ale Regimentelor Secuiești de Graniță (1762-1851). Arhivele Naționale ale României Direcția Județeană Harghita din Miercurea-Ciuc conțin la rândul lor un material arhivistic semnificativ pentru a arăta în ce măsură a transformat instituția grăniceriei societatea și viața cotidiană din Scaunul Ciuc în această perioadă. Lumea stării de militari oferă tematică de cercetare și în sine, de la jurământul militar până la problemele morale ale vieții de familie, dar administrația dublă (militară și civilă) a rezultat pedesupra situații deosebit de complexe, de la noile conflicte dintre diferitele pături sociale și posibilitățile lor de aplanare, până la interesele noi, depășite cu greu în timpul revoluției de la 1848.

Regulation and society in Csíkszék in the mirror of the Székely Frontier Guards' documents

(Abstract)

The paper draws attention to the unprocessed or less investigated documents of the Székely Frontier Guards (1762-1851). The Harghita County Directorate of the National Archives of Romania in Csíkszereda (Miercurea Ciuc) preserves a significant number of documents that show to what extent did the institution of frontier guards transform the society and the everyday life of Csíkszék in this period. The life of military order represents by itself a topic worth investigating, from the military oath to the moral issues of family life. But the double administration (military and civil) resulted in extremely complex situations, from the new conflicts between the different social strata to the specific interests not easily given up during the Revolution from 1848.